

маніфест до українського народу Петра I, рідкісні видання XVIII–XIX століття – «Європейський театр війни» Карла Вейланда (Франкфурт-на-Майні, 1720 р.), «Вступ до європейської історії» Самуїла Пуфендорфія (С. Петербург, 1718 р.), «Книга ордера, або у флоті морських прав» (С. Петербург, 1714 р.), «Історія Карла XII короля шведського» Вольтера (Москва, 1804 р.). Не менш цікавими документами є колекція гравюр роботи А. Зубова, П. Пікарта, П. Балабіна – найвидатніших представників граверної справи XVIII століття), студенти знайомляться із технікою виконання гравюри. Кіно- і фотодокументи представлені унікальними хроніками 1909 року (200-річчя Полтавської баталії) і фотографіями відомого полтавського фотохудожника Й. Хмелевського.

Демонструючи ці музейні предмети, працівники музею наголошують, що документи виступають у музеї як елемент матеріальної культури, як речовий предмет, як частина культурної спадщини, що відображає стилістику і особливості культури певної епохи.

Список використаних джерел

1. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение : учеб., 2-е изд., перераб. и дополн. / Н. Н. Кушнарєнко. – К., 2000. – С. 148.
2. Кушнарєнко Н. М. Внутріпредметна і міжпредметна інтеграція дисциплін документознавчого циклу / Н. М. Кушнарєнко // Вісник Харк. держ. академії культури. – 2003. – Вип. 11. – С. 106–114.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ КООПЕРАЦІЇ В АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛАХ

І. А. Фареній, д. і. н., професор

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Останні десятиліття були відзначені появою цілого ряду наукових праць з історії українського кооперативного руху, у тому числі й узагальнюючого характеру. Незважаючи на помітні результати в цьому напрямку, очевидно, дослідження кооперативної тематики буде продовжуватися й далі. Однією з підстав тому є великий масив джерельної бази, сформований завдяки широкій кооперативній діяльності минулих часів. Тому існує необхідність узагальнення історико-джерелознавчих напрацювань

з кооперативної проблематики, з тим щоб на евристичному, тематичному та методичному рівні сприяти подальшим дослідженням у відповідному напрямку. Мета представленої розвідки – показати особливості джерельної інформації матеріалів з історії української кооперації, що зберігаються в архівних установах.

Передусім слід зазначити, що кооперативна громадськість у 1910-х, і особливо, у 1920-х роках вживала цілеспрямованих і активних заходів щодо концентрації та збереження усієї сукупності документів кооперативних організацій. Головним місцем зберігання їх мав стати спеціально для того створений Всеукраїнський центральний кооперативний музей. Вік його виявився недовгим, однак праця зі збору відповідних матеріалів до сьогодні визначає умови наукової праці з вивчення кооперативного руху. Зібрані кооперативною громадськістю за координацією цього музею документи нині зберігаються в інших установах, становлячи компактно розташовану джерельну основу сучасних історико-кооперативних досліджень. Основна їх частина, ймовірно, знаходиться в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Фонд Всеукраїнського кооперативного музею (ф.290) нараховує більше 4 тис. справ різної тематики. Очевидно, й інші комплекси документів Інституту рукопису: особові фонди М. П. Балліна (ф.326) та М. В. Левитського (ф.327) – також музейного походженням.

Інститут рукопису – не єдина установа, до якої попали на зберігання матеріали кооперативного музею. Звертає на себе об’ємний, на більш ніж тисячу справ, фонд «Київський центральний кооперативний музей» Державного архіву Київської області (ф. 201). Інформаційно-довідкові матеріали фонду вказують, що згаданий у назві музей працював з 1920 року у Києві при місцевому союзі споживчої кооперації. З 1925 року він вже діяв при кооперативному інституті. Водночас відомо, що Всеукраїнський центральний кооперативний музей розпочинав свою історію у Харкові. Однак, саме у 1925 році, коли київський музей потрапив під патронат кооперативного інституту, був перенесений з Харкова до Києва, і працював у координації з тим же Київським кооперативним інститутом імені В. Чубаря. Тому з великою мірою вірогідності можна стверджувати, що матеріали, які нині зберігаються в Державному архіві Київської області, були у свій час передані до Всеукраїнського центрального кооперативного музею. Однак, яким би не був поступ кооперативного музею-

знавства, у Київському облдержархіві маємо потужний корпус документів з історії української кооперації. Щоправда доступ до справ фонду «Київський центральний кооперативний музей» з організаційно-технічних причин ускладнений. Однак, з часом ситуація може змінитися на краще, і дослідникам стануть доступними дані його документів. Загалом вони стосуються, як свідчать їх описи, 1901–1930 років, однак особливо він багатий на матеріали кінця 1910-х та 1920-х років. Документи колишнього кооперативного музею можуть виявитися і в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління. Про це автору цих рядків стало відомо у неофіційному порядку.

Зрештою, усі архівні установи: і центральні, і місцеві – не можуть не зберігати документи кооперативної тематики в силу масштабності того явища, які їх породило. Інша справа, що інформативна цінність архівних матеріалів може бути дуже різною. Значна їх частина, відкладена в місцевих архівосховищах, це – діловодна документація кооперативних товариств і союзів. Остання передусім придатна для дослідження конкретних кооперативів, регіональної історії та краєзнавчих розвідок. Для цілісної картини розвитку кооперації вони не завжди служать, потрапляючи в коло резервних джерел. Хоча в місцевих архівах можна натрапити й на ключові комплекси документів з кооперативних проблем. Так, до Державного архіву міста Києва силою якихось обставин потрапила і зберігається документація центру кредитної кооперації Київської губернії – Київського союзу установ дрібного кредиту (ф.161) – одного з найпотужніших кооперативних об'єднань Російської імперії. Фонди центральних архівних установ також небездоганні щодо інформаційного забезпечення дослідження історії кооперації, оскільки матеріали далеко не всіх всеукраїнських кооперативних союзів та великих регіональних спілок, очевидно, збереглися. Водночас і збережена документація провідних кооперативних центрів, і документи державних органів влади Російської імперії, часів революції та радянського режиму і КП(б)У дають великий обсяг необхідної джерельної інформації.

З усією відвертістю слід згадати ще одну суттєву особливість формування джерельної бази історії кооперативного руху. Масова легальна організація, якою була кооперація, породжувала величезний потік різних видів опублікованих матеріалів про її роботу. Розробка та обговорення питань теорії і практики кооперативного

руху, залучення до його лав людей, ознайомлення кооперованого населення з результатами роботи кооперативних товариств і союзів вимагали цілого комплексу друкованої продукції. У перші десятиліття ХХ віку щорічно з'являлося до сотні книжок кооперативної тематики, виходили десятки кооперативних журналів і газет, а також іншого роду видання: матеріали з'їздів представників кооперативних організацій, звітна та бухгалтерська документація, тощо. Такий потік друкованої продукції об'єктивно позначається на джерелознавчій цінності архівних документів. Більш того, значна частина документації, відкладена в архівах, існує в опублікованому вигляді і її опрацювання не вимагає евристичних дій у сфері архівного збереження джерел.

Можливо, загальний напрям пошуку джерельних матеріалів повинен полягати спочатку в опрацюванні опублікованих даних, і вже в разі необхідності звернення до архівних установ. Інший евристичний сценарій, очевидно, прийнятний лише для дослідження низової мережі кооперації: окремих кооперативів та дрібно-районних союзів, які не утримували власних періодичних видань та не публікували свою звітну документацію. Існують й теми, які фактично обходять опубліковані дані. Це стосується джерел щодо життя й діяльності провідних діячів кооперації: М. П. Балліна, Г. П. Галагана, М. В. Левитського, В. М. Доманицького та інших, документи про яких містяться, головним чином, у їхніх особових фондах. Очевидно, з міркувань секретності практично не відображено в опублікованих матеріалах фінансові питання між українською кооперацією та Директорією УНР, кредитування останньою всеукраїнських кооперативних центрів та виконання ними завдань уряду Української народної республіки. Відповідні документи знаходяться на зберіганні в ряді фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. Ймовірно, доступ до нових комплексів матеріалів згаданого Всеукраїнського центрального кооперативного музею також відкриє теми, які обминула кооперативна преса та іншого роду опубліковані джерела.

Сподіваємося, що з часом до нині недоступних архівних матеріалів відкриються науково-пошукові дороги, а представлений огляд архівних фондів та висвітлені особливості їх джерельної інформації щодо історії української кооперації стануть корисними для дослідників кооперативного руху.